

Gaal György

Erdély történésze: Szilágyi Sándor (1827–1899)

Kolozsvár talán leghíresebb utcája az iskoláiról és templomáról nevezetes Farkas utca. Ennek bal oldalán, a Református Kollégium régi épületével szemben állnak az első kolozsvári típusházak, a négy emeletes tanári szállás. A város e részén minden épületet megrongált vagy teljesen elpusztított az 1798-as nagy tűzvész. Utána fogtak hozzá a reformátusok az utca déli oldalán a kétemeletes késő barokk kollégiumépület felhúzásához, s a szemben lévő oldalra pedig – a leégett tanári házak helyére – új lakóépületeket emeltek a professzorok számára. Kettőt-kettőt párosával, egy lakás volt az emeleten, egy a földszinten, hátul tágas udvarral. Nyugat felé volt még egy ötödik tanári ház is, azt az 1970-es években bontották le. A középre eső két nagy kaput 1923-ban befalazták, s a tágas kapualjból is lakást alakítottak ki. E tanári szállásokat ugyanaz a Leder József tervezte, mint a kollégiumépületet, ahhoz hasonló puritán stílusban, de építésük az 1820-as évekig elhúzódott. Akkor még csak öt rendes tanára volt az intézetnek, kényelmesen elfértek e lakásokban. Az idők folyamán itt egymást váltották a tanárnemzedékek. Innen indult, de az irodalmi-tudományos életben is közismertté vált számos jeles személy érdemelne emléktáblát a ház falán, talán minden ablakközben volna kire emlékeztetni. Elég, ha Gyulai Pálra, Hegedüs Istvánra, Kovács Dezsőre, Seprődi Jánosra, Áprily Lajosra, Kuncz Aladárra utalunk. Eddig csak egyetlen személynek, az itt született Szilágyi Sándornak a neve olvasható egy szerény táblán.¹

Szilágyi Sándor már az e falakhoz kötődő harmadik generációt képviseli. A dinasztíát alapító

¹ A tanári lakásokra nézve tájékoztat Török István: *A kolozsvári ev[angéliumi] Reformat[us] Collegium története*. III. Kolozsvár 1905, 346–357. Ld. még Vincze Zoltán: *A kolozsvári Farkas utca*. Kolozsvár 2003, 62–64.

id. Szilágyi Ferenc (1762–1828) ugyan a Kraszna vármegyei Somlyóújlakon született, de már Kolozsvárt tanult, 1788 nyarán indult külföldi tanulmányútra. Leiden és Göttingen egyetemén tökéletesítette tudását. 1791 ősztől a Bethlen családnál volt nevelő, míg 1794 februárjában meg nem választották kolozsvári segédpapnak, 1794 novemberében lett rendes lelkész. 1797 ősztől pedig elfoglalhatta a kolozsvári kollégium történelem-filológiai tanszékét. Közel negyedszázadon át tanította a történelmet és a görög–római irodalmat.² Szabó Károly megállapítása szerint:

„Erdélyben az első tanár, ki a történelmet oknyomozólag s magyar nyelven adta elő”.³

Kétrészes történelem tankönyvét (1816, 1820) mégis latin nyelven írta, s később előadásait is e nyelven tartotta, mert kétségbe ejtette, hogy a diákság kezdi elfelejteni a tudományok ősi nyelvét. Genfi francia nőt vett feleségül, akitől két fia született. Mikor Ferenc fia külföldi tanulmányairól hazatért, átengedte neki tanszékét, s ő átment a teológiai katedrára, ahol haláláig tanított. Hosszasan volt igazgató és a könyvtár felügyelője. Írt deák grammatikát, néhány iskolai beszédet. Előkelő személyek temetésén mondott tizen-nyolc beszéde jelent meg nyomtatásban. Mint köztisztviselő álló professzor halt meg, tanítványai 1830-ban gyűjtést indítottak, hogy sírkövet emeljenek házsongárdi nyughelye fölé. A tekintélyes kőoszlop az 1970-es évekig állott a keleti kerítés közelében e felirattal:

PROFESSOR
IDŐSB
SZILÁGYI FERENCZ
HALANDÓ RÉSZE
NYUGSZIK ITT.
EMLÉKEZETE ÉL
A HAZÁTÓL ISMERT ÉRDEMEIBEN.
GYÁSZOS ÖZVEGYE
ÉS TISZTELŐ KÉT FIAI
EMELTÉK.
SZÜLETETT 1762^{ben}
MEGHOLT 1828^{ban}
DECZEMBER 4^{kén}

Ifj. Szilágyi Ferenc (1797–1876) már Kolozsváron született, s szintén az itteni kollégiumban tanult. Édesapja szeretettette meg vele a klasszikus műveltséget. Rendre elvégezte a két-kétéves bölcséleti, jogi és teológiai tanfolyamot, 1815-től egy ideig köztanító. Diákévei alatt apja olyan látogatóival

² Török István: *A kolozsvári ev[angéliumi] Református] Collegium története*. II. Kolozsvár 1905, 107–127.

³ Szabó Károly: *Szilágyi Ferenc emlékezete*. Budapest 1878, 4.

ismerkedhet meg, mint Kazinczy Ferenc, Döbrentei Gábor, id. Wesselényi Miklós. Érdeklődik a színház és az irodalom iránt. 1818 őszén ő is elindul külföldi tanulmányútra. Fél évet a bécsi műegyetemen, másfél évet pedig Göttingenben tölt. Utazgat Németországban, Weimarban felkeresi Goethét. Svájcban át 1820 ősziére tér haza. A következő évben megörökli apja történelem-filológiai tanszékét.

Először 1826-ban nősül, Molnár Juliannától két fia és egy lánya születik: Sándor, Ferenc (†), Katinka. Megözvegyülve, 1839-ben egy francia nőt vesz feleségül, aki négy gyermekkel ajándékozta meg. Ő is eleinte magyarul tanítja a történelmet, s amikor áttér a latinra, diákjai tiltakoznak ellene. Igazán népszerűtlenné akkor lesz, amikor lapszerkesztésbe bonyolódik. Megismeri Jósika János fő kormányzót, aki az erdélyi konzervatívok vezére. Mikor ezek a Méhes Sámuel szerkesztette ellenzéki *Erdélyi Híradó* ellen-súlyozására lapot indítanak, Szilágyit kérik fel szerkesztőül.

1841 elején indul a *Múlt és Jelen* heti kétszeri megjelenéssel. Melléklapja, a *Hon és Külföld* főleg történelmi, társadalmi, politikai cikkeket közöl. Később *Magyar Gyermekbarát* címmel hoz ki melléklapot. Így az egyik tanári szálláson az ellenzéki, a másikon a kormánypárti lapot szerkesztették. A tanári kar nagyrészt, s a diákság tömegesen az ellenzék oldalán állt. Emiatt Szilágyi állandó konfliktusokba keveredett. Helyzete különösen 1848 márciusában vált nehézé, egy alkalommal a diákok még ablakát is betörték. Kénytelen volt elmenekülni. A diákság kérésére – 27 évi szolgálat után – elbocsátották tanári állásából.⁴

Szilágyi pályája ezután a szerkesztés és a tudományos kutatás jegyében folytatódik. Tudományos elismertséget még Kolozsvárt az 1832-ben indított *Klió* című zsebkönyveivel szerzett magának. Ezekbe írt dolgozataiért a Magyar Tudományos Akadémia 1833-ban levelező taggá választotta.

A forradalom bukása után, 1849. november 15-től ő szerkeszti a kormány szócsövének számító pesti *Magyar Hírlapot* annak 1852 decemberi megszűntetéséig. 1853-tól szintén a kormánypárti *Budapesti Hírlap* szerkesztője négy éven át. 1857-től 1861-ig Sopron kerületi iskolai tanácsos. Ez alatt Sopronban is lakik, s gyakran jár Bécsbe levéltári kutatásokat végezni. Főleg a Horea-féle 1784-es felkelés adatait gyűjti.

Miután 1862-ben nyugdíjazzák, Budára költözik, s csak a tudományos kutatásnak él. Erdély 18. századi történelmét akarja feldolgozni. Részdolgozatait az akadémia ülésein olvassa fel. Leghíresebb munkája a *Hora-világ Erdélyben* (1871). Az akadémiában 1878-ban Szabó Károly mond felette emlékbeszédet.⁵ Sírja Budapesten van, csak első felesége emlékét őrzi máig is egy korhű házsongárdi oszlop⁶ e felirattal:

⁴ Török István: *i. m.* II., 196–234.

⁵ Szabó Károly: *Szilágyi Ferenc emlékezete*. Budapest 1878.

⁶ Vö. Gaal György: *Tört kövön és porladó keresztén*. Kolozsvár 2009, 165–166.

MOLNÁR
 JULIANNA
 REF. PROFESSOR
 SZILÁGYI
 FERENCZ
 HITVESE
 NYUGSZIK ITT.
 ÉDES ANYJA, FÉRJE
 S MÉG NEVELETLEN
 KÉT KEDVES GYERMEKE
 SÁNDOR, KATINKA
 SIRATJÁK
 A JÓ ASZSZONY
 KORAI ELHUNYTÁT,
 ÁLDJÁK
 BECSÉS EMLÉKEZETÉT.
 SZÜLETETT MÁRCIUS 29. 1801
 MEGHALT NOVEMBER 15
 1838

Szilágyi Sándor annak a tanári háznak egyik földszinti szobájában látta meg a napvilágot 1827. augusztus 30-án, egy hétfői nap délelőttjén, amelyben nagyapja, majd édesapja is lakott. S azzal a szép reménnyel indult e földi életnek, hogy pályájuk folytatója lehet. Ha nem is a tanárságban, de a történetkutatás szolgálatában ennek megfelelt. Természetszerűleg az utca túloldalán emelkedő Református Kollégiumban tanult. 1834–1841 között végezte a gimnáziumi osztályokat, ahol osztálytanítók vezetésével főleg a latin nyelvet kellett elsajátítania. Aztán aláírta az iskolai törvényt, s mint tógás diák két évig a bölcseletet, s újabb két esztendeig a jogot tanulta.⁷ A filozófiát ekkoriban Nagy Ferenc, a történelmet és ókori irodalmakat édesapja, a természettudományokat Méhes Sámuel, a jogot pedig Tunyogi Csapó József adta elő. Az utóbbi hárman akadémiai tagok voltak. Ha a tanári vagy papi pályára készül, akkor még két év teológiát is kellett volna hallgatnia a nagy tekintélynek örvendő Salamon József irányításával. Ő azonban – bizonyára látva az édesapja körüli csatározásokat – nem élt ezzel a lehetőséggel, s így a külföldi tanulmányúttól is elesett. Jó nyelvtudására utal, hogy utolsó tanulmányi éve idején alsóbb osztályokban németet taníthatott.

A jogi-közigazgatási pályára készülők a kollégiumi jogtanfolyam után rendszerint a marosvásárhelyi Királyi Táblánál folytatták tanulmányaikat, s egy évi gyakornokságot követően ügyvédi vizsgát tehettek. Szilágyi is elmegy Marosvásárhelyre, s 1845. június 26-án felesküszik táblai írnoknak. Itt

⁷ Szilágyi Sándor önéletrajza. Közli Benkó Imre. In: *A Nagykőrösi Református Főgimnázium értesítője az 1907–1908. iskolai évről*, 29–30.

kitölti a gyakornoki évet, de nincs hír arról, hogy vizsgát is tett volna. Visszatér Kolozsvárra, ahol előbb a városi tanácsnál, majd 1846 júliusában a főkormányzóságnál vállalt gyakornoki hivatalát. December végén tiszteletbeli jegyzővé léptetik elő, 1848 februárjában éri el a tiszteletbeli fogalmazó-gyakornoki besorolást. Bizonyára még évek hosszú során át emelkedhetett volna a főkormányzósági „szamárlétrán”, ha nem jön közbe a forradalom. Már márciusban lelkesedéssel felcsap nemzetőrnek. A családban is feszültté válhatott a hangulat. Szász Károly így jellemzi apa és fia viszonyát:

„...mire Sándor rakoncátlan gyerkőccé növekedett, apja gyógyíthatatlan pecsovicsá csontosodott, s az úr közöttük egyre tágabbá vált, amint az öreg a *Múlt és Jelent* szerkesztette, Sándor pedig a Jövőt álmodta”.⁸

Sándor akkor már túl volt első drámafordításán, szépirodalmi kísérletein. Lelkesen vett részt a kolozsvári forradalmi eseményekben, majd mikor novemberben sor került Kolozsvár katonai feladására, jobbnak látta távozni. Édesapjához csatlakozott Pesten. Itt lett „zsurnalista” – ahogy akkor nevezték az újságírókat. Rövid ideig a *Pesti Hírlap* és az *Életképek* munkatársa. Az utóbbit akkoriban Jókai Mór szerkesztette Petőfi segítségével.

A forradalom bukása után – megint csak Szász frappáns megfogalmazásával élve –, „mikor már nem lehetett többé történelmet csinálni, Sándor kezdte azt írni”.⁹ Egyelőre még nem mint történész, hanem csak a lelkesedés utóhatásaként mindent meg szeretett volna örökíteni az utókor és a távollévők számára.

Az 1848–1851-ben megjelent köteteinek már a címe is beszédes: *Forradalmi mozgalmak Bécs, Pest, Kolosvárt* (Kolozsvár, 1848), *A magyar forradalom napjai július elsője után* (Pest, 1849), *Pest ágyuztatása és Buda megostromlása* (Pest, 1849), *A magyar forradalom története 1848- és 49-ben* (Pest, 1850), *A magyar forradalom férfiai 1848/9-ből* (Pest, 1850), *Magyar nők forradalmi életéből* (Pest, 1850), *Magyar forradalmi adat* (Pesten 1850), *Közlemények Erdély Bem előtti és alatti életéből* (Pest 1850), *Tollrajzok az 1848/9-iki magyar hadakból* (Pest 1850), *Kossuth parlamenti élete* (Pest, 1850), *Egy szemüveg naplója a forradalom előtt, alatt és utáni korszakból* (Pest, 1851).¹⁰

A kortársak szerint kapkodták ezeket a száz lap körüli füzeteket, úgyhogy két-három kiadást is megértek, némelyikük németül és olaszul is megjelent. Többnyire hiányzik címlapjukról a szerző neve. „Gyorsan készült, kellőképp

⁸ Szász Károly: *Életrajzok. Sándor, mint történelmi személy*. Történelmi Tár. Névnapi folyóirat. 5–8.

⁹ Uo.

¹⁰ Szilágyi Sándor irodalmi munkássága 1842–1899. Összeállította: dr. Dézsi Lajos. In: Fraknói Vilmos: *Szilágyi Sándor emlékezete 1827–1899*. Budapest 1902. Függelék: 40–106.

át nem gondolt és nem elég kritikával írott munkák” – állapítja meg róluk Fejérfataky László emlékbeszédében.¹¹

E kötetek mellett a „zsurnalista” természetesen a szerkesztésben is szerencsét próbált.¹² Olyan időszakban, amikor a forradalom emlékét idézgetni a személyes szabadság állandó kockáztatását jelentette. 1850 áprilisában indította meg első folyóiratát *Magyar Emléklapok 1848- és 49-ből* címmel. Céljául tűzte ki, hogy a forradalom eseményeit mutassa be visszaemlékezésekben, versekben és novellákban. Arany János, Gyulai Pál, Jókai Mór, Kemény Zsigmond, Kőváry László, Lévy József közöl benne. Az első hat füzet megjelenik, de a július elején kihozott hetedik füzetet a rendőrség lefoglalja, s a kiadványt betiltja. Erre más, szerényebben hangzó cím alatt indít újabb füzet-sorozatot, teljesen hasonló cíllal: *Magyar Emléklapok. Történeti és szépirodalmi közlöny az utolsó forradalom korából*. Ebből csak egyetlen füzet jelenhetett meg.

A következő kiadvány címéből már teljesen mellőzte a forradalomra utalást. Az egészen ártatlan *Magyar Írók Füzetei* címet választotta. A nyár folyamán megjelent három füzet még átsúszott a cenzúrán, a szeptemberi 4. számot viszont betiltották. A szerkesztő ekkor a négy füzet megmaradt számait egybekötötte, s *Magyar Írók Albuma* címmel (Pest, 1850) egy 300 lapos kötetként könyvtári forgalomba bocsátotta. Itt is – többnyire álnévvel – olyan jeles írók közölnek, mint Arany János, Jókai Mór, Kőváry László, Szász Károly, Tompa Mihály.

E bukások sem kedvetlenítették el, most már hetilapot akart kiadni *Pesti Röpívek* címmel. 1850. szeptember 30-án jelent meg a próbaszám, amelyben hangsúlyozza, hogy a nemzet élni akarását, az irodalom régi fényének visszaszerzését szeretné szolgálni. Tíz száma akadálytalanul jelenhetett meg, de a tizenegyediket lefoglalták, s ezt a betiltás is követte. Különben az utolsó két számon már csak a *Pesti Ívek* cím szerepelt. A következő év közepén cím-módosítással *Pesti Füzetek* elnevezéssel indított hetilapot. Ennek már első számát elkobozták. Nem járt jobban a *Kelet Népe* címmel tervezett divatlap sem, ennek a programszámát foglalták le.

Maradtak az alkalmi gyűjteményes kötetek. Ezek talán kevésbé szúrtak szemet. A *Történeti Naptár 1851. közönséges évre* szintén a forradalom emlékének éltetésére készült, le is foglalták. A *Nagyenyedi Album* című 276 lapos írói antológia (1851) még zöld utat kapott, de az 1852-re összeállított második kötetét már elkobozták. 1853-ra is összeállított egy *Nők könyve* című almanachot.

Szász Károly mutat rá, hogy ennyi betiltás, lefoglalás ellenére „Szilágyi Sándornak, akit mindegyre a rendőrséghez idéztek, hajszála se görbült meg.

¹¹ Fejérfataky László: *Szilágyi Sándor (1827–1899)*. A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság nagygyűlésén felolvasta Fejérfataky László. Különlenyomat a *Turul* 1901. évfolyamából. Budapest 1901.

¹² Szilágyi Sándor: *Első folyóiratok a forradalom után*. In: *Uő: Rajzok a forradalom utáni időkből*. Budapest 1876, 5–126.

Más embert százszor becsuktak s tízszer felakasztottak, egy párszor kerékbe is törtek volna, ő mint az angolna kisiklott, egy-egy tréfával elütötte a dolgot”.¹³ De Szádeczky Lajos figyelmeztet: „Szilágyi Sándornak több volt szabad, mint másnak, mert atyja, Szilágyi Ferenc, a hivatalos *Magyar Hírlap* szerkesztője megvédte fiát a hadi törvényszék elé állítástól (amivel fenyegették), s vissza tudta vonatni, bár nehezen, a fiát Pestről kitiltó rendeletet is”.¹⁴ Mi több, Szilágyi ezekben a vészterhes időkben irodalmi szalont tartott pesti bérlakásában, ahova a vidéki írók rendszeresen eljártak egymással találkozni, a magyar irodalom kérdéseit megbeszélni.

1853 nyarára Szilágyi is beláthatta, hogy Pesten a sajtó terén – ellenzéki felfogásával – sehogyan sem boldogulhat. Kenyérkereső foglalkozás után kell néznie. Most kapóra jött, hogy az érvénybe léptetett bécsi tanügyi törvény, az Organisations Entwurf szigorúan megszabta az egy-egy iskola működtetéséhez szükséges tanárok számát. A tanintézetek pedig alig tudtak összeszedni valamennyire képzett tanárembereket. A kecskeméti Református Főgimnázium éppen matematikatanárt keresett, s Szilágyinak is felajánlották az állást. Bár semmilyen felkészültséggel nem rendelkezett, kalandként belevágott a tanári munkába. Egy év után meggyőződhetett róla, hogy a tanítással boldogul, de nem a tárggyal. Mikor a közeli Nagykőrös „Helvét Hitvallású Evangéliumi] Főgimnázium”-a felajánlotta neki a történelmi tanszéket, sietve átpályázott. Tizenhárom éven át e vidéki kisvárosi akadémiai szerepet betöltő főgimnáziumának volt tanára. A forradalom utáni önkényuralmi időkben menedékhelynek számított ez a Pesthez közel eső kisváros. Számos író és tudós itt húzta meg magát addig, amíg az idők jobbra fordultak. Itt tanított már Arany János, s hosszabb-rövidebb ideig itt kollégája lesz még Wurga János, Mentovich Ferenc, Szabó Károly, Salamon Ferenc, Ballagi Mór, és segédpapként itt dolgozik Szilágyi Áron – hogy csak az akadémia által tagságra méltatottakat említsük. Szilágyi rá is mutat, hogy az 50-es években itt volt az egész magyar irodalom központja, mert itt élt Arany János, a legnagyobb irodalmi tekintély.¹⁵ Meglepő, hogy e nagy tudósok többségének nem volt a hagyományos református főiskolai végzettségnél magasabb képzése.

Szilágyi Sándor tökéletesen beilleszkedett a kisvárosi tanári közösségbe, jó tanár lett, a diákok kedvence. Mint az évről évre kiadott „tudósítványokból”¹⁶ kiderül, az 1850-es évek folyamán „történettanból” telt ki a heti 18 órája, emellett osztályfőnökséget is kellett vállalnia. Az 1860-as években – Arany távozását követően – már magyar irodalom, német és vallástörténet

¹³ Szász Károly: *i. m.* 5–8.

¹⁴ *Szilágyi Sándor emlékezete*. Összeállította: Dr. Szádeczky Lajos. [Különlenyomat az Erdélyi Múzeum 1900. nov. füzetéből.] Kolozsvárt 1900, 12.

¹⁵ Benkó Imre: *Arany János tanársága Nagy-Kőrösön*. Szilágyi Sándor előszavával. Nagy-Kőrös 1897.

¹⁶ *Második tudósítóvány a Nagy-Kőrösi helv. hitv. evang. Főgymnasiumról 1854/5-ki tanévben*. Szerkesztette Wurga János igazgató, Kecskeméten 1855. és a további füzetek 1866/67-ig.

órákat is kap. Miután 1859-ben Szabó Károlyt meghívják Kolozsvárra, az Erdélyi Múzeum-Egyesület könyvtárosául, az iskola tízezer kötetes könyvtárát Szilágyi Sándornak kell átvennie, s ő folytatja ennek rendezését, katalogizálását. Az értesítő 1861-ben jelzi, hogy a katalogizálás befejeződött. Ugyancsak ekkor az egyháztanács külön könyvtárnoki fizetést szavaz meg. 1860-tól lényeges változás áll be az iskola szervezetében. Helyreállítják az egyházi autonómiát, s így már nem kötelező az Entwurf szerinti tanterv alkalmazása. A reformátusok – ma már kimondható – gyorsan visszafele lépnek: újra felállítják a hároméves bölcsészeti tanfolyamot. Ezután a hat gimnáziumi osztályt végezve a diák elsőéves bölcsész lesz. 1861/62-re épül ki a bölcsészeti tagozat. Így a főgimnáziumnak összesen kilenc osztálya működik. A diáklétszám a korábbi 250 körüliről 300 fölé emelkedik. Az átdolgozott református tantervet 1862 ősztől vezetik be. Az igazgatói tisztséget 1861-ig Warga János, a jeles hegelianus filozófus, pedagógus töltötte be, azután évente választanak új igazgatót. Így 1862/63-ra Szilágyi Sándor kerül a tanintézet élére. Ebben a tanévben avatják fel az új könyvtártermet és dísztermet. Ugyancsak ekkorra épül ki a hároméves református tanítóképzede és kap külön igazgatót.

Az értesítő évről évre közölte a tanárok megjelent műveinek a címét. Többnyire a tudósítvány-füzeteket is egy-egy tanár értekezése vezeti be. 1855/56-ban Arany János híressé vált tanulmánya *A magyar nemzeti versidomról* áll a füzet élén. Az 1858/59-es értesítőben Szilágyi Sándor *Nagy-Kőrös város török leveleit* teszi közzé bevezetéssel ellátva, 28 oldalon.¹⁷ A 67 dokumentum 1614–1688 között keletkezett.

Az 1850-es években Nagy-kőrös a Dunamelléki Egyházkerület központjának számított. A püspöki széket 1860-ig nem lehetett betölteni, így az ottani esperes, Báthory Gábor volt a helyettes szuperintendens. Mellette Szilágyi egy ideig titkári hivatalt viselt. A nagy-kőrösi tanárookra az egész város felnézett, tisztelettel vették körül őket. Rendezvényeik mindig városi eseményszámba mentek. A tanárok kölcsönösen látogatták egymást, szinte egy nagy családot alkottak. Benkó Imre könyvéből¹⁸ tudjuk, hogy 1853/54-ben Szilágyi rendezőként egy Jókai-darabot vitt színre, s ebben fellépett Arany Juliska is. 1854/55-ben Arannyal közösen egy magyar olvasókönyvet szerkesztettek, kinyomtatására nem került sor. 1856 elején Szilágyi disznótorra hívta meg tanártársait. Nem lévén családja, háziasszonyát bízta meg egy süldő vásárlásával és a tor levezetésével. Erre az alkalomra Arany humoros verset írt *Disznótor* címmel. Az 1858/59-es tanévben Szilágyi hangversenyt rendezett a könyvtár és a természettár megsegítésére. Ezen

¹⁷ *Nagy-Kőrös városa török levelei*. Néhai Repiczki János fordítása szerint bevezetéssel ellátva közli Szilágyi Sándor. Hatodik tudósítvány a Nagy-Kőrösi [...] Főgymnasiumról 1858/59, 1–28.

¹⁸ Benkó Imre: *i. m.* III.

fellépett Wohl Janka zongoraművésznő.¹⁹ 1860 áprilisában, amikor az ifjúság értesült Széchenyi István haláláról, tüntetni kezdtek, kimentek a temetőbe a Himnuszt és a Szózatot énekelve. A tanári kar az iskola nyilvánossági jogát féltve igyekezett őket visszafogni. Végül csak Szilágyi Sándor meggyőző szavaira hallgattak. 1858. december 15-e nevezetes nap a nagykőrösi tanári kar történetében: egyszerre három tagjukat is beválasztották az Akadémiába. Arany Jánost, Szabó Károlyt és Szilágyi Sándort érte ez a megtiszteltetés. Aranyt még aznap rendes taggá is választották.

Nagykőrös külön ajándéka volt, hogy a tanároknak jutott ideje irodalmi-tudományos munkálkodásra. Arany János itt írta legszebb lírai versei néhányát és híres balladáit. Szilágyi is itt vált történésszé. Eleinte a tankönyvírással kellett megbirkóznia. Pesten 1855-ben jelentetett meg egy *Világ-történetet*, amely csak a Krisztus előtti kort tárgyalja. Folytatása elmaradt. Több társával együtt magyarra dolgozta át Pütz Vilmos algimnáziumoknak szánt háromkötetes tankönyvét: *Ókori földrajz és történettan alaprajza* (1855). Saját kidolgozású munkája három kiadást is megért: *Egyetemes történet. Magyar és Erdélyországi középtanodák, algymnasiumok és magánintézetek számára*. Ennek első füzeté a kezdetektől a népvándorlásig tárgyalja az eseményeket, a második a középkort, a harmadik az újkort mutatja be. Az első kiadás 1863–1864-ben, a második címmódosítással²⁰ 1871–1874-ben, a harmadik pedig 1885–1886-ban jelent meg. Ezeknél fontosabbak tudományos munkái.

Szilágyi figyelme eleinte új lakhelye, az Alföld múltja felé fordult. Korábban alig kutatták e vidéknek a másfél százados török uralom alatti életét. Ennek forrásait szándékozott közzé tenni egy sorozatban: *Történeti emlékek a magyar nép közösségi és magán életéből a XVIII-dik század végéig*. A sorozat megjelent három füzetét Szabó Károlyval közösen szerkesztette. Az elsőben Balla Gergely 1600-as években keletkezett *Nagykőrösi krónikáját* (1856), a másodikban négy naplót²¹ s néhány Ötvös Ágoston gondozta oklevelet (1860), a harmadikban Kiskunhalas Tooth Jánostól származó történetét (1861) közölték. A negyedik tervezett kötet Bartha Boldizsár *Debreceni krónikáját* tartalmazta volna. Ennek a sorozatnak mintegy folytatásaként 1863-ban Szilágyi Áronnal közösen indította meg a *Török-Magyarkori történelmi emlékek* című, az Akadémia Történelmi Bizottsága által kiadott sorozatot. Kilenc kötete jelent meg, az államokmánytári hét kötethez külön Név- és tárgymutatót készítettek 1874-ben.

Igazi történelmi témájára is Nagykőrösön talált rá Szilágyi. Ez ősei földjének, Erdélynek a fejedelemség korabeli története. Akadémiai székfoglalóját

¹⁹ Benkó az 1856/57-es tanévre teszi a hangversenyt, de az 1858/59-es „tudósítványban” olvashatunk róla.

²⁰ Egyetemes történet középtanodák, reáliskolák és magántanintézetek számára. Második, javított kiadás.

²¹ Inczédi Pál, Késmárki Névtelen, Szakál Ferenc, Vizaknai Briccius György 1660 és 1717 között keletkezett naplói nem az Alföldhöz kötődnek, az utóbbi kettő éppen Kolozsvárra vonatkozik.

is 1859. március 19-én e korszaknak szentelte: *Bánffy Dénes kora és megöletése*. Még jobban szakosodik e témában, amikor egy szász író munkája felháborítja: Schuler-Libloy Frigyes, szebeni majd csernovici jogtanár egy Bécsben közölt dolgozata az erdélyi irodalomtörténetet áttekintve megállapítja, hogy ott a nyugati civilizáció német alapon áll, s a Szászföldről sugárzott szét. Ezt megcáfolandó, Szilágyi átböngészi a megelőző századok teológiai, történelmi irodalmát s 1858-tól a *Budapesti Szemlé*ben, majd az *Új Magyar Muzeumban* (1860) közölt terjedelmes tanulmányában²² vonja le a következtetéseket. Ez a munka aztán hozzásegítette Szilágyit, hogy megírja *Erdélyország történetét* két hatalmas kötetben (1866). Különösen a fejedelemség korának idejét dolgozza ki a korábban megjelent munkákhoz képest. Kiadatlan történelmi forrásokat, levelezéseket is felhasznál. Nagy hangsúlyt fektet a művelődési vonatkozásokra. Ez az összefoglalás mintegy ráirányítja a szerző figyelmét a kutatandó, feldolgozandó kérdésekre. Itt tudatosul benne, hogy még mennyi forráskiadásra van szükség. Élete további szakaszát e hiányok pótlására fordítja.

A kiegyezés Szilágyi Sándor életében is új korszakot hoz. Eötvös József 1867 júniusában kinevezi a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumba államtitkárnak. Itt a felsőoktatási osztályon a felekezeti jogakadémiák ügyeit kell intéznie. Budára költözik, munkakörének ellátása mellett bőven jut ideje levéltári kutatásra és bekapcsolódhat az Akadémia tudományos életébe. Az 1872-ben újra megnyitott Ludovica Akadémián 1875-ig ő adja elő a történelmet, s közben megírja a katonai tanintézet 1808–1848 közötti történetét. 1878 októberében kerül igazán őt megillető állásba: a fővárosi Egyetemi Könyvtár igazgatói székébe. Ezt a tisztséget korábban olyan tudósok viselték, mint Pray György, Schönvisner István, Fejér György vagy Toldy Ferenc. Az itteni adminisztratív munkát nem túlságosan kedvelte, inkább másokra bízta, de hivatali szobáját a magyar történetkutatás központjává tette.

Fővárosi munkásságának három fontos – de összefüggő – vetülete különböztethető meg. Az első a forrásközlés, e téren úttörő és utolérhetetlen a teljesítménye. A második a források feldolgozása, a tanulmányírás. A harmadik pedig a szerkesztés. Mindháromhoz kapcsolódik az iskolateremtés, tanítványok kinevelése.

Forrásközlései mind az Akadémia Történelmi Bizottságának a támogatásával jelentek meg. E bizottság 1857-ben indította a *Monumenta Hungariae Historica – Magyar történelmi emlékek* sorozatát, két osztállyal: Okmánytár, Írók. Az okmánytárak közt Szilágyi rendezi sajtó alá Alvinczi Péter erdélyi ítélmester iratai (*Diplomatarium Alvinczianum*) I. és II. kötetét 1870-ben, a III. kötethez (1887) csak előszót ír. Következik az *Okmánytár I. Rákóczy György svéd és francia szövetségeseinek történetéhez* (1873), *Okmánytár II. Rákóczy György diplomáciai összeköttetéseihez* (1874), *A két Rákóczy György fejedelem családi*

²² Erdély irodalomtörténete, különös tekintettel történetirodalmára. In: *Budapesti Szemle*. III–IV. kötet, 1858; V–VI. kötet, VII. kötet 1859. Vázlatok az erdélyi magyar irodalom történetéből 1790-től máig. In: *Új Magyar Muzeum*, I–II. kötet, 1860.

levelezése (1875), valamint az *Okirattár Strassburg Pál 1631–1633-iki követsége és I. Rákóczy György első diplomáciai összeköttetései történetéhez* (1882). Az írókat bemutató alsorozatban *Rozsnyai Dávid, az utolsó török deák, történeti maradványait* (1867), valamint Szamosközy István udvari történetíró 1566 és 1603 között keletkezett irományait teszi közzé négy kötetben (1876–1880). 1890-ben pedig Gyulafy Lestár feljegyzéseit rendezi sajtó alá a *Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI–XVIII. századból* című gyűjteményes kötet részére. Mind olyan munkák, amelyek betekintést engednek a fejedelemségkorabeli Erdély politikai életébe. Szerencsésen a politika legfőbb fórumának, az erdélyi országgyűléseknek az iratanyaga is fennmaradt, s ennek sajtó alá rendezésére, közzétételére a leghivatottabb Szilágyi volt. 1875-ben jelent meg az *Erdélyi országgyűlési emlékek (Monumenta Comititalia Regni Transsylvaniae)* első, közel 600 lapos kötete az Akadémia kiadásában, mely 1540-től kezdve közöl dokumentumokat. Ezután hihetetlen szívésséggel évente letesz a kiadóhoz egy-egy hasonló terjedelmű kötetet. Az 1699-ig terjedő XXI. kötetet 1898-ban nyomtatják ki. „Miután Erdélyben évenként rendszerint kétszer, rendkívüli körülmények között sűrűbben, sőt néha ötször hívtak egybe a rendek, másfél száz esztendő alatt 542-re megy a megtartott országgyűlések száma. Így tehát egy kis állam parlamentáris történetének olyan gazdag anyagkészlete van közzétéve, amilyennel nagy államok sem dicsekedhetnek” – állapítja meg Fraknói Vilmos.²³ Szilágyi előkészítette a talajt egy újabb Erdély-történet megírásához.

A kiegyezés utáni időszak nagy újdonsága volt, hogy a magyarok kutathatták a bécsi levéltárakat, de Európa különböző fővárosainak levéltáraiba is eljuthattak. Maga Szilágyi néhányszor Bécsben kutatott, de később tanítványait küldte el megadott szempontok szerint kutatni, s ezek számos, az erdélyi fejedelmi külpolitikát megvilágító adattal, okmánymásolattal tértek vissza. Különösen sok adatot találtak a svédországi levéltárakban a 30 éves háború kifejtésére vonatkozóan. Két tekintélyes kötetben tette közzé *Erdély és az északkeleti háború* címmel a Bethlen Gábor és a Rákócziak európai diplomáciáját megvilágító dokumentumokat.²⁴ Ezekből kitűnik, hogy évtizedekig a kis fejedelemség az európai politikában is jelentős tényező volt.

Az 1870-es évek közepén két gyűjteményes kötetbe gyűjtötte tanulmányait Szilágyi. A *Rajzok és tanulmányok* című kétkötetes kiadvány (1875) az 1857 óta keletkezett írásaiból válogat. Mint az előszóban rámutat, főleg az Erdélyi Múzeum, a főkormányshévi levéltár és a gyulafehérvári Batthyaneum gyűjteményeiben talált anyagot dolgozta fel. Az első kötet anyaga teljesen a fejedelemség korára vonatkozik. Bekes Gáspár, a két Rákóczi György neve fordul gyakran elő. Az előbbieken felsorolt okmánytárak előszava is itt

²³ Fraknói Vilmos: *i. m.* 17.

²⁴ *Erdély és az északkeleti háború. Levelek és okiratok. Transsylvania et bellum Boreo-Orientale. Acta et documenta.* I–II. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta Szilágyi Sándor. Az MTA kiadása. Budapest 1890–1891.

olvasható. Külön figyelmet érdemel az Erdélyi Országos Múzeum előzményeit bemutató dolgozata, mely az 1790-es évektől az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1859-es megalapításáig követi nyomon az eseményeket, szervezkedési kísérleteket. Aktuális vonatkozású egy Párizsban francia nyelven, Maniu Vasile tollából megjelent röpiratra adott válasza: *A nyugoti latinság missziója keleti Európában*. A szerző a dáko-román elméletet fejtí ki, Szilágyi gúnyosan cáfolja meg az állításokat. Végkövetkeztetése:

„A papírnál csak a tartalom piszkosabb – ez mindent felülmúl, mit eddigelé hóbortos ábrándozók vagy rosszakaratú bujtogatók mondtak.”²⁵

Másik gyűjteményes kötete a *Rajzok a forradalom utáni időkből* címet viseli (1876). Ennek nagyobbik része személyes visszaemlékezéseket tartalmaz saját szerkesztői pályafutásra, ötvenes évekbeli élményeire. A kötetet a Ludovika Akadémia története zárja.²⁶

Dolgozatainak jelentős része az Akadémia *Értekezések a történelmi tudományok köréből* című kiadványsorozatában jelent meg. 1867-ben indult a sorozat, évi 6–10 füzete egy-egy kötetet képez. Itt Bethlen Gábor trónfogalásáról, diplomáciájáról és szövetkezéseiről, Nádasdy Ferenc követségéről, Carillo Alfonz diplomáciai működéséről, I. Rákóczi György diplomáciájáról, Nápolyi Péter küldetéséről és a gyulafehérvári káptalani levéltárról közöl felolvasásokat.

Már az eddigiekből is kitűnik, hogy Szilágyi figyelmét különösen a Rákóczi²⁷ család tagjainak pályafutása ragadta meg. Róluk Károlyi Árpád szerint eposzt írt.²⁸ Tulajdonképpen csak a velük foglalkozó három nagy munka összefoglaló jellegű. Mindhárom az 1885-től az MTA és a Magyar Történelmi Társulat megbízásából Szilágyi szerkesztésében megjelenő *Magyar Történelmi Életrajzok* sorozat számára íródott. Ez a sorozat évente eleinte négy, később egy-két kötetet hozott ki jeles személyiségeknek a szélesebb olvasóközönség számára megírt életrajzaiból. A sorozat nagy újdonsága, hogy az akkori nyomdatechnika lehetőségeit kihasználva rajzokkal, metszetekkel képes betélapokkal illusztrálta a tartalmat. Így a sorozat nagyon népszerűvé vált, anyagi és erkölcsi sikert hozott. Fraknói Vilmos akadémiai emlékbeszédéből²⁹ kitűnik, hogy eredetileg egy *Rákócziak kora Erdélyben* című többkötetes összegző munkára készülődött. Ehelyett készült el a három népszerű életrajz. „Az öreg Rákóczy György életrajza az Erdélyi Fejedelemség epepeája. A szép reményű ifjú Rákóczy Zsigmond herceg rövid életének

²⁵ *Rajzok és tanulmányok*. II. Budapest 1875, 285.

²⁶ Az első magyar katonai tanintézet (1808–1848). In: *Rajzok a forradalom utáni időkből*. Budapest 1876, 147–201.

²⁷ Szilágyinál következetesen mindig y-nal írva fordul elő a családnév: Rákóczy.

²⁸ *Szilágyi Sándor emlékezete*. Írta, s a Magyar Történelmi Társulat 1900 évi január 27-én tartott rendkívüli ülésében felolvasta Károlyi Árpád. Budapest, 1900. 19.

²⁹ Fraknói Vilmos: *i. m.* 24.

korrajza drámai erővel hat az olvasóra. II. Rákóczy György életrajza valóságos tragédia. Mert II. Rákóczy György a szászfenesi síkon kapott sebe nemcsak ránézve volt halálos, de innen kezdődik az erdélyi fejedelemség haldoklása is. Szilágyi Sándor tehát a három Rákóczy életrajzában az erdélyi fejedelemséget hatalma zenitjén s a meteorhullás kezdetén rajzolja meg mesteri ecsetvonásokkal” – összegez Szádeczky Lajos.³⁰ A három életrajz 1886 és 1893 között hagyta el a Franklin Társulat könyvnyomdáját.³¹

Szervezői és szerkesztői munkája leginkább az 1867-ben megalakult Magyar Történelmi Társulat keretében bontakozott ki. Már a kezdetekkor választmányi tagsággal tisztelték meg, 1875-ben pedig titkáruul választották. Ettől fogva halálig ő volt a társulat lelke. Először anyagilag talpra állította, majd tudományos központtá tette. Rá hárult ezután a társulati folyóirat, a *Századok* szerkesztése. Az 1875-ös IX. évfolyamtól az 1899-es XXXIII. évfolyamig ő élte az évente közel ezer oldalon megjelenő kiadványt. Az ő kezében vált a magyar történészek legfőbb közlönyévé. A társulat vidéki kirándulásokat szervezett, ezeken egy-egy város és környéke helyi történéseit mozgósították, s felkeresték a fontosabb intézményi és családi levéltárakat. Ilyenkor Szilágyi beosztotta a kutatókat levéltáranként, maga is egyik-másik átnézését vállalta. Az 1876-os Gömör megyei kiszállástól az 1889-es máramarosi útig nemcsak szervezte a kiszállásokat, hanem kimerítő százlapos nyomtatott beszámolókat is közzétett róluk. Az 1885 júliusában tartott budapesti történészkongresszus irományait is ő tette közzé a *Századok* az évi nyolcadik füzetében. Még három társulati névkönyvet is szerkesztett 1876-ra, 1884-re és 1889-re.

Egy másik kiadványt a társulat az Akadémia Történelmi Bizottságával közösen bízott Szilágyi gondjaira: Történelmi Tár. Ezt még az Akadémia indította el 1855-ben, rendszertelenül jelentek meg forrásokat közlétező kötetek. Mikor Szilágyi átvette szerkesztését 1878-ban, „évnegyedes folyóirattá” alakította, előfizetőket gyűjtött, s ügyelt arra, ne csak a szűk szakmai köröknek szóljon. Rendszerint nem túl feldolgozott, agyonjegyzetelt történeti kútfőket közölt. A 17. századtól innen keletkezett magyar szövegeket részesítette előnyben, hogy azokat a latinul nem tudók is olvashassák.³²

A millennium közeledtével az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részevénytársulat elhatározta, hogy egy reprezentatív, nagyközönségnek szóló, a legjobb szakembereket bevonó sorozatban közzéteszi a magyarság történetét. A mű szerkesztésére Szilágyi Sándort kérték fel. Ő aztán szétosztotta a feladatot kortársai között, s a tíz kötetet Acsády Ignác, Angyal Dávid, Ballagi Géza, Beksics Gusztáv, Dézsi Lajos, Fraknoi Vilmos, Fröhlich Róbert, Kuzsinszky Bálint, Marczali Henrik, Márki Sándor, Nagy Géza, Pór Antal,

³⁰ Szádeczky Lajos: Szilágyi Sándor. In: *Vasárnapi Újság*, 46. évf. 1899. jan. 22., 16.

³¹ Felsővadászi Rákóczy Zsigmond 1622–1652. Budapest 1886.; II. Rákóczy György 1621–1660. Budapest 1891.; I. Rákóczy György 1593–1648. Budapest 1893.

³² Fejérpataky László: *i. m.* 17–18.

Schönherr Gyula írták, az első kötetben közölt előszót Vaszary Kolos bíboros hercegprímás, jeles történész jegyzi. 1895-ben jelent meg a díszmű első kötete, 1898-ban az utolsó, egy-egy kötet hét-nyolcszáz lapos, több száz ábrát, szöveggépet tartalmaz. Akkoriban minden módosabb család megvásárolta, közel fél századon át e mű számított mércének. Az ötödik kötet megjelenése után az Akadémia a Bük László-alapból jutalmazta a sorozatot.

Ilyen kiterjedt kiadói és szerkesztői munkásságot egyedül nem végezhetett volna Szilágyi. Nem lévén családja, fiatal történészeket gyűjtött maga köré, ők lettek a „fiai”, s nekik osztotta ki a feladatokat. Tehetségesnek vélt fiai jutalma rendszerint a bécsi ösztöndíj volt. Budapesten a kiegyezés utáni években az egyetem nem tudta biztosítani a megfelelő történész és forráskutató nemzedék kinevelését. Bécsben viszont külön diplomatikai intézet működött. Szilágyi elérte, hogy a minisztérium egy állandó történész ösztöndíjat tartott fenn bécsi továbbtanulásra, s a kedvezményezettek kiválasztását rábízták. Ő aztán feladatokat jelölt ki a fiatal emberek számára, s ha jól munkáltak, még más országokba is elküldte őket tanulni, kutatni. Ezek a fiatalok lettek az ő adjutánsai. Közülük fogalommá vált Barabás Samu levéltáros történetíró, Dézsi Lajos kolozsvári irodalomtörténész egyetemi tanár, Fejérvataky László budapesti egyetemi tanár, Károlyi Árpád bécsi levéltárigazgató, Schönherr Gyula múzeumi igazgató, Szádeczky Lajos kolozsvári történészprofesszor, Thallóczy Lajos levéltárigazgató és politikus neve. Mindnyájuk munkásságát az akadémia is elismerte. Unokaöccsét, a levéltáros Pettkó Bélát is állandó munkatársi körében tartotta. „Legnagyobb érdeme, ami páratlan a magyar irodalom terén, hogy olyan iskolát alkotott, annyi és olyan tanítványokat, egy egész történetíró nemzedéket nevelt, amely által biztosította történetírásunk további virágzását” – összegez nekrológiájában Szádeczky Lajos.³³

Élete utolsó éveiben sokat betegeskedett Szilágyi Sándor, úgyhogy városmajori villájában, s nyaranta különböző fürdőhelyeken keresett gyógyulást. Ilyenkor a halaszthatatlan szerkesztői munkát rábízta valamelyik tanítványára. Háztartását rendszeresen Katinka húga, özv. Pettkó Lajosné vezette. Az 1880-as évek végén eseményszámba ment nála a Sándor-napok megünneplése. Rendszerint félszáz munkatársát, a magyar szellemi élet kiválóságait látta ilyenkor vendégül. Ezekre az alkalmakra 1887-ben és 1888-ban humoros füzeteket állítottak össze kortársai és tanítványai.³⁴ Ekkoriban már a hivatalos elismerések sem maradnak ki. Az Akadémia 1873-ban rendes tagjai közé sorolja, 1881-ben Marczibányi-jutalomban részesíti. A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság 1894-ben másodelnökévé választja. 1895-ben szülővárosa egyetemén tiszteletbeli doktorrá avatják. 1896 nyarán a bécsi

³³ Szádeczky Lajos: *i. m.* 53–54.

³⁴ *Sándor-napi napló. Ét- és emléklap.* Írták az olvasók, olvassák az írók. Budapest 1887. Szilágyi Sándor versben és prózában. In: *Történelmi Tár. Névnap folyóirat.* Szerkesztik Szilágyi Sándort. [sic!] Budapest, 1888. március 18.

Császári és Királyi Tudományos Akadémia választja külföldi levelező tagjául. Még abban az évben a miniszteri tanácsosi címmel is kitüntetik. 1897-ben a Magyar Történelmi Társulat június 21-én rendezi meg 70. születésnapjának az országos visszhangú megünneplését. Külön az erre az alkalomra veretett portrés emlékéremmel lepik meg.

Szélütést követő kilenc napi szenvedés után hal meg 1899. január 12-én Budapesten. A Egyetemi Könyvtár előcsarnokában ravatalozzák fel. Temetésén megjelenik Eötvös Loránd, az Akadémia elnöke és Zsilinszky Mihály államtitkár is. Mint régi barátját, Szász Károly református püspök temeti. Az Akadémia nevében Pauler Gyula, a Magyar Történelmi Társulat és a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság megbízásából Teleki Géza búcsúztatja. Kolozsvárról az egyetemet Szádeczky Lajos, az Egyetemi Könyvtárt Ferenczi Zoltán képviseli a temetésen, s helyez koszorút a ravatalra.³⁵ Szilágyit érckoporsóban, a főváros adományozta díszsírhelyre, a Kerepesi temetőben helyezik nyugalomra, bár a család egy része felveti a lehetőséget, hogy Kolozsváron, édesanyja szomszédságában leljen nyughelyre. A Magyar Történelmi Társulat illő síremléket készített a hant fölé. A késő reneszánsz stílusban megmintázott fejkőbe illesztik a halott Fadrusz János megmintázta bronz portréját. A felirat így szól:

SZILÁGYI SÁNDOR
1827–1899
EMLÉKÉNEK
TISZTELŐI ÉS BARÁTAI
ADAKOZÁSÁBÓL
A MAGYAR TÖRTÉNELMI TÁRSULAT

Az 1901. május 9-i leleplezésen Thaly Kálmán és Borovszky Samu mondott beszédet, a család nevében Pettkó Béla vette át az emlékművet.³⁶

Alighogy eltemették a fővárosban a nagy történészt, kolozsvári öreg barátja, Kőváry László cikket írt a Magyar *Polgár* című helyi napilap január 16-i számába *Emléktáblát Szilágyi Sándor szülőházára* címmel. Ebben rámutat, hogy Kolozsvárt számos házat tartanak számon, mint nagy emberek elhunytának helyét, de szülőházként annál kevesebbet. A Szilágyi szülőházán a tábla „a forradalom előtti lelkes ifjúság pezsgő szellemére” is emlékeztetne. Másnap már Szádeczky Lajos csatlakozik a felhíváshoz,³⁷ s gyűjtésbe is kezd: az Erdélyi Múzeum Történelmi Szakosztályánál várják a megajánlásokat. Január 18-án újra Kőváryn a sor,³⁸ felidézi Szilágyi ifjúságát, s egyben jelzi, hogy elküldte adományát Szádeczkynek. A Magyar Polgár ezután rendre nyugtázza a

³⁵ Halálozások. In: *Vasárnapi Újság*, 46. évf. 1899. jan. 22., 65.; Szilágyi Sándor temetése. In: *Magyar Polgár*, 1899. jan. 16.

³⁶ Szilágyi Sándor síremléke. In: *Vasárnapi Újság*, 48. évf. 1901. máj. 19., 325–326.

³⁷ Emléktáblát Szilágyinak. In: *Magyar Polgár*, 1899. jan. 17.

³⁸ Szilágyi Sándor emléktáblája s ifjúkora. In: *Magyar Polgár*, 1899. jan. 18.

beérkezett pénzüsségeket. A tábla leleplezési ünnepségét 1900. november 2-án tartják.³⁹ Először a Református Kollégium dísztermébe gyűltek az ünneplők. Az Akadémiát Marczali Henrik, a Magyar Történelmi Társulatot Márki Sándor, a heraldikait Schönherr Gyula, a budapesti Egyetemi Könyvtárat felkérés révén Erdélyi Pál képviselte. A kolozsvári egyetem Vályi Gábor rektort, a bölcsészeti kar Csengery János dékánt, a város Nagy Mór helyettes polgármestert küldte ki az alkalomra. A Református Kollégium tanári kara s az Unitárius Kollégium több tanára megjelent. Eljöttek Kőváry László és Ferencz József püspök is mint Szilágyi legrégebb barátai. A kollégiumi dalkör Szózat-éneklése után Kuun Géza, az Akadémia tiszteleti tagja, az Erdélyi Irodalmi Társaság elnöke nyitotta meg az ünnepséget. Szádeczky Lajos tartotta a történész életpályáját és személyes hozzá fűződő emlékeit is felidéző fő beszédet. A dalkör éneke után kivonultak a kollégiumépülettel szemben fekvő 17-es számú tanári lak elé, ahol Török István történelemtanár mondta el leleplezési beszédét, kiemelve:

„Id. Szilágyi Ferenc, ifj. Szilágyi Ferenc és Szilágyi Sándor neve száz évig hangzott kellemesen a magyar tudományosság és történetirodalom terén. Erdély volt hazájok, Erdély történelme érdekelte mindhármut, s egymás vállain emelkedve szolgálták a hazát.”

A lepeltől megfosztott táblán e felirat tűnt elő:

ITT SZÜLETETT
SZILÁGYI SÁNDOR
TÖRTÉNETÍRÓ
1827. AUG. 30.

A táblát beszéd kíséretében Sárkány Lajos kollégiumigazgató vette át, ígérve, hogy megőrzi a táblát, s vele Szilágyi emlékét. A dalkör előadta Himnusz zárta az ünnepséget. A gyűjtésből nagyobb összeg kerekedett ki, mint amennyit a táblakészíttetés igényelt, úgyhogy a szervező és rendező bizottság egy Szilágyi Sándor-emlékalapot létesített a kollégiumban, amelynek évenkénti kamatát a történelemben legjobb előmenetelű végzős diáknak oszthatták ki.

³⁹ Az ünnepség leírását, s az elhangzott beszédeket, a Szilágyi-emlékalap alapítólevelét tartalmazza a Szádeczky Lajos összeállította *Szilágyi Sándor emlékezete 1827–1899* című füzet. Az emléktábláról ld. Lówy Dániel – Demeter V. János – Asztalos Lajos: *Kőbe írt Kolozsvár*. Kolozsvár 1996, 198–199.